

Тема 8. Теорії прибутку. Підприємницька діяльність

Капітал боїться відсутності прибутку чи занадто маленького прибутку, як природа боїться порожнечі. Забезпечте 10 %, і капітал згодний на всіляке застосування, при 20 % він стає жвавим, при 50 % готовий зламати собі голову, при 100 % він нехтує всіма законами, при 300 % немає такого злочину, на який він не ризикнув би, навіть під страхом шибениці.

(Т.Дж.Даннінг.)

Бізнес схожий на їзду велосипедом. Або ви йдете вперед, або ви падаєте.

(Джон Д.Райт)

1. Прибуток в марксистській економічній теорії.
2. Неокласична теорія: прибуток як винагорода за підприємницькі здібності.
3. Фірма як організаційна форма підприємництва. Види фірм.
4. Особливості підприємницької діяльності в Україні.

Література

1. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. М., 1993. Гл.7. С.121-127 (2, 3).
2. Долан Э.Д., Линдсей Д.Е. Рынок: микроэкономическая модель. С-Пб., 1992. Гл. 14. С. 334 - 342 (2б).
3. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник /За ред. Г.Н.Клипка, В.П.Нестеренка, К., 1994. Розділ 18 (2, 3).
4. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник. К., 1995. Тема 18, 19 (2, 3).
5. Основи економічної теорії: Підручник: у 2 кн. Кн. 2: Підприємництво, маркетинг, менеджмент. Відтворення в національному та світовому господарстві / Ю.В.Ніколенко, М.М.Діденко, А.В.Шегда та ін. К., 1998. Гл. 1, 2, 3, 6, 8 (2, 3).
6. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. В.И. Видяпина, Г.П. Журавлёвой. М., 1995. Гл. 10 (2б, 3, 4).
7. Курс экономической теории. Учебное пособие / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. Киров, 1995. Гл. 9 §4 (2а).
8. Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов / Под ред. Г.П.Журавлевой и Н.Н.Мильчаковой. М., 1997. Гл.8 § 3 (3).
9. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб, 1997. Гл. 9.1 (3).
10. Економічна теорія: У 2-х кн. Кн. 1. Макроекономіка: Навч. посібник / За ред. З.Г.Вагаманюка та С.М.Панчишина. - К., 1997. Розділ 3.2 (3).
11. Политэкономия. Учебник для вузов / Под ред. В.А. Медведева. М., 1989. Гл. 7 §1,2 (1).
12. Лагунін В.Д. Людина і економіка: Соціоекономіка. К., 1996. Розділ 10.3, 10.4, 10.5 (2б, 4).
13. Виноградська А. Розвиток малого підприємництва / Економіка України. 1999. № 2. С.36 – 43.
14. Клочко Ю., Черняк Т. Проблеми малого бізнесу в Україні / Економіка України. 1999. № 1. С. 57 – 64.

В попередній темі проаналізовані питання праці й заробітної платні, дана тема розглядає ще один особистий чинник виробництва – підприємницькі здібності. Аналіз доцільно провести з точок зору як марксистської політекономії, так й економіксу. Окремі питання, що висвітлюються в цій темі, в подальшому будуть більш докладно вивчатися в курсі "Економіка підприємства".

1. Прибуток в марксистській економічній теорії

Аналізуючи капіталістичний спосіб виробництва, К.Маркс використовує діалектичний метод, він прямує від простого до складного і в даному випадку - від сутності до явища. Сутністю є додана вартість. Якщо ціна товару дорівнює його вартості, прибуток за величиною співпадає з доданою вартістю, але в дійсності ціни відхиляються від вартості, тож і прибуток відхиляється від доданої вартості.

Вартість товару $W = c + v + m$. Авансований капітал ($c + v$) - це те, що коштує товар власнику засобів виробництва, тобто витрати виробництва. Витрати знижують різницю між постійним і змінним капіталом, маскують експлуатацію. За К.Марксом, додана вартість, яка виступає як породження всього авансованого капіталу, набуває перетвореної форми прибутку. На поверхні явищ рушійним мотивом виробництва виступає саме прибуток. Норма прибутку:

$$p' = \frac{m}{c + v}.$$

Чинники, що визначають норму прибутку:

- норма доданої вартості;
- швидкість оборту капіталу;
- органічна будова капіталу.

Природа прибутку може бути з'ясована лише за допомогою механізму міжгалузевої та внутрішньогалузевої конкуренції.

а) Міжгалузева конкуренція.

Всі підприємці прямують до максимального прибутку. Але в різних галузях промисловості через різну органічну будову капіталу отримуються різні норми прибутку. Ця суперечність вирішується в конкурентній боротьбі.

Розглядаються п'ять галузей промисловості з різною органічною будовою капіталу. В кожній галузі однакова норма доданої вартості $m' = 100\%$.

	Капітал	m	p'	Середня p'	Середній p	Ціна вироб	Вартість	Відхилен.
1	$95c + 5v$	5	5	22	22	122	105	17
2	$85c + 15v$	15	15	22	22	122	115	7
3	$80c + 20v$	20	20	22	22	122	120	2
4	$70c + 30v$	30	30	22	22	122	130	- 8
5	$60c + 40v$	40	40	22	22	122	140	- 18
Σ	$390c + 110v$	110			110	610	610	0

Підприємці тих галузей, де нижча норма прибутку, будуть намагатися перелити свої капітали в галузі з вищою нормою прибутку, в перших галузях буде спадати пропозиція і, як наслідок, зростати ціни й прибутки, а других – навпаки. Перелив капіталу змінить свій напрямок. Цей рух капіталів триватиме доти, доки не встановиться рівний прибуток на рівний капітал.

б) Внутрішньогалузева конкуренція.

Оскільки міжгалузева конкуренція не надає переваг галузям з більш високою органічною будовою капіталу, прагнення підприємців збільшувати співвідношення $c : v$ слід пояснювати іншими причинами. Головною причиною і є внутрішньогалузева конкуренція. Механізм цього виду конкуренції був проаналізований як закон вартості (тема 4).

2. Неокласична теорія: прибуток як винагорода за підприємницькі здібності

Як відомо, неокласична теорія розглядає підприємницькі здібності як своєрідний четвертий вид ресурсів. Відповідно прибуток – це дохід, що отриманий завдяки наявності саме цього виду ресурсів (як заробітна платня – плата за працю, рента – дохід від землі, відсоток – від капіталу). Подібний підхід ще раз вочевидь доводить соціальну нейтральність економікс.

Тож для того, щоб усвідомити сутність прибутку з цієї точки зору, треба розглянути зміст поняття "підприємець". В радянській економічній літературі взагалі уникали використання цього терміну, а в західній протягом трьох століть відбулася певна його еволюція. Вважається, що першим ввів цей термін ще в XVII ст. перший теоретик бізнесу Річард Кантільон. На його думку, підприємець – це була особа, що купувала економічні ресурси за відомою ціною й сподівалася виробити з них товар і продати за ціною більш високою, але йому ще невідомою. В XVIII ст. Ж.-Б. Сей дещо змінив тлумачення поняття. Він розумів підприємця перш за все як організатора, що координує всі чинники виробництва. В XX ст. переважає інше розуміння підприємця. Й.Шумпетер (1883-1950) вважав, що підприємець – це, в першу чергу, новатор, економічний лідер, діяльність якого лежить в основі будь-якого розвитку. Специфічна

функція підприємця полягає в формуванні нових комбінацій чинників виробництва, що дозволяють виготовляти нові товари, відкривати нові ринки збуту, нові технології тощо. Якщо пригадати історію будь-якої відомої фірми, на самому початку це була, як правило, діяльність новатора, якого найчастіше зовсім не розуміли оточуючі.

Дещо змінюється і мотивація. Звісно, основним мотивом підприємницької діяльності лишається прибуток, але поряд з цим Й.Шумпетер називає й інші – потреба влади, прагнення до успіху, самореалізації, радість творчості тощо.

3. Фірма як організаційна форма підприємництва. Види фірм

Фірма є господарською одиницею ринкової економіки. Ринкове господарство відрізняється різноманітністю видів підприємницької діяльності і, відповідно, типів фірм. Класифікують фірми за такими критеріями.

I. Вид господарської діяльності (промислові, торгівельні, транспортні, фінансові, інноваційні тощо).

II. Галузева сфера діяльності (моногалузевої та багатогалузевої або диверсифіковані). Диверсифікація – це проникнення фірми в іншу галузь з метою захистити себе від несподіваностей ринку.

III. Територіально-національні масштаби діяльності (національні й ТНК).

IV. Кількісний критерій (за кількістю працюючих – малий, середній і великий бізнес). В Україні малим вважається підприємство, якщо в ньому працює до 200 осіб (в промисловості), до 100 осіб (в науці і науковому обслуговуванні), до 25 (в галузях нематеріального виробництва), до 15 (в роздрібній торгівлі).

V. Форми власності (особисте володіння, партнерство, корпорація).

В західних країнах все, що не відноситься до державної власності, називається приватною сферою. В ній виділяють три основні типи фірм.

Особисте володіння – приватні підприємства, що належать одному власнику. Переваги – найбільш простий і дешевий спосіб організації бізнесу, пільгове оподаткування, значна свобода дій. (Перші дві переваги не мають, на жаль, відношення до України, тож необхідні умови для розвитку підприємництва відсутні). Недоліки - повна майнова відповідальність, обмеженість капіталу.

Партнерство (товариство) – форма організації бізнесу, за якої дві або більше осіб домовляються про володіння підприємством і його керуванням. Для цього вони об'єднують свої фінансові ресурси і змінюють справи. Переваги - об'єднання капіталів, поділ праці, пільгове оподаткування. Недоліки – повна майнова відповідальність, обмеженість капіталу, можливість розходження в поглядах, несталість.

Акціонерне товариство – форма організації бізнесу, яка утворюється шляхом об'єднання капіталів для здійснення якої-небудь господарської діяльності через випуск цінних паперів – акцій. В США називаються корпораціями (corporation).

Переваги – обмежена відповідальність, значні фінансові можливості, найбільш стала форма бізнесу. Недоліки – організація дорога й складна, подвійне оподаткування, відкриті акціонерні товариства повинні друкувати інформацію про свої фінансові операції.

4. Особливості підприємницької діяльності в Україні

В законі України "Про підприємництво" підприємництво визначається як самостійна ініціативна, систематично здійснювана на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і заняття торгівлею з метою отримання прибутку.

Всі умови, що необхідні для розвитку підприємництва можна згрупувати таким чином:

- політичні умови (демократичний устрій, стабільність і передбачуваність політики держави);
- економічні (демонополізація, приватизація, пільговий податковий режим);
- юридичні (спрощення процедури відкриття власної справи);
- психологічні (відповідне поважне ставлення оточуючих до підприємців).

Основні умови розвитку підприємницької діяльності визначені в законах України "Про підприємництво" і "Про підприємства":

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення за своїм бажанням до здійснення підприємницької діяльності майна і коштів юридичних осіб та громадян;
- самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів виробленої продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільне наймання робітників;
- залучення і використання матеріально – технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, яке залишається після внеску платежів, що встановлені законодавством;
- самостійне здійснення підприємством, юридичною особою зовнішньої економічної діяльності, використання будь – яким підприємством частини валютної виручки на свій розсуд.

Наявність законодавчо закріплених умов, які забезпечують вільний розвиток підприємницької діяльності, ще не означає, що для його розвитку зняті всі перешкоди. В умовах перехідної економіки України на шляху підприємця виникає маса труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Перевірте себе, чи засвоїли Ви терміни і категорії: прибуток, норма прибутку, внутрішньогалузева, міжгалузева конкуренція, підприємництво, бізнес, комерція, спекуляція, арбітражування, менеджмент, диверсифікація, малий бізнес, особисте володіння, товариство, акціонерне товариство (корпорація), акція, відкрите, закрите акціонерне товариство, франчайзінг.

Перевірте себе, чи уявляєте Ви, який внесок зробили в цей розділ економічної теорії: К.Маркс, Р.Кантільон, Ж.-Б.Сей, А.Маршалл, Й.Шумпетер.

Питання для самоконтролю

1. $C:V=9:1$, витрати виробництва складають 400 дол., $m^1=250\%$. Знайдіть масу прибутку, якщо підприємець реалізує товар:
 - а) за вартістю;
 - б) на 60 дол. нижче вартості;
 - в) на 20 дол. вище вартості.
 Чому К.Маркс назвав прибуток перетвореною формою додаткової вартості?
2. Суспільне виробництво складається з 4 галузей: I. $900c+100v$; II. $800c+200v$; III. $700c+300v$; IV. $600c+400v$; $m^1=150\%$. Визначити ціни виробництва товарів і їхнє відхилення від вартості.
3. Чому, на Ваш погляд, з часом змінювалося тлумачення поняття "підприємець"? Чи тотожні поняття "власник" і "підприємець"?
4. Чим відрізняються бізнесмен і менеджер? Які їхні функції і головні риси?
5. В економіці розрізняють категорії "спекуляція" і "арбітражування". До чого Ви віднесете такі випадки:
 - а) закупівля пшениці в місцевості з високим врожаєм і перепродаж в місцевості, де за погодних умов трапився неврожай;
 - б) закупівля цукру за низькими цінами в жовтні з метою перепродажу його в квітні наступного року за більш високою ціною;
 - в) закупівля французьких парфумів в магазині державної торгівлі з метою перепродажу її в комерційних кіосках?
 Чим відрізняються підходи до терміну "спекуляція" на Заході і в пострадянських країнах? Які економічні причини упередження, що склалося у нас?
6. Яка організаційна форма, на Ваш погляд, більш доцільна для підприємств, які ставлять перед собою такі задачі:
 - а) створити банк;
 - б) організувати посередницьку контору з найму-здачі житлової площі;
 - в) створити промисловий комплекс з видобування і збагачення руди кольорових металів;
 - г) виготовляти і продавати вовняні вироби ручної роботи?
7. Який вид фірми точніше всього характеризує девіз трьох мушкетерів?
8. Яке підприємство в Україні вважається малим? Чому у визначенні малого підприємства закладений галузевий принцип? Чим зумовлена висока "смертність" малих підприємств?
9. Як відомо, акціонерні товариства можуть бути відкритими й закритими. Якій формі та чому слід віддавати перевагу з точки зору ринкової економічної системи?
10. Які чинники, на Ваш погляд, дозволяють фірмі бути прибутковою:
 - а) в розвинутій ринковій економіці;
 - б) в сучасній українській економіці?

Для тих, у кого є час читати не тільки підручники:

Прочитайте "Кар'єру менеджера" Л.Якокки. Як, на Ваш погляд, чи можна вважати його підприємцем в шумпетеровському розумінні? Що пригорнуло Вашу увагу в американському засобі вести бізнес?